
Ocena uprzemysłowienia województwa olsztyńskiego : (obrona pracy doktorskiej Jerzego Affeltowicza).

Komunikaty Mazursko-Warmińskie nr 2, 322-326

1965

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez **Muzeum Historii Polski** w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

o harcerstwie w Prusach Wschodnich²⁴. Powyższe uwagi nie oddają całkowitego przeglądu taśmoteki, sygnalizują raczej historykowi, co może w niej znaleźć. Pełny jej przegląd ukaże się dopiero w przewodniku.

OCENA UPRZEMYSŁOWIENIA WOJEWÓDZTWA OLSZTYŃSKIEGO

(Obrona pracy doktorskiej Jerzego Affeltowicza)

W dniu 11 grudnia 1964 r. na posiedzeniu Rady Wydziału Morskiego Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Sopocie odbyła się publiczna obrona rozprawy doktorskiej mgra Jerzego Affeltowicza pt. *Ocena uprzemysłowienia województwa olsztyńskiego*.

Promotorem pracy był prof. dr Henryk Kryński z Wyższej Szkoły Ekonomicznej w Sopocie. Recenzentami pracy byli: prof. dr Zofia Morecka i prof. dr Seweryn Żurawicki z Uniwersytetu Warszawskiego.

Po otwarciu posiedzenia dziekan Wydziału Morskiego doc. dr Stanisław Ładyska przedstawił życiorys i dorobek naukowy doktoranta, stwierdzając, że zgodnie z przepisami wszelkie formalności związane z ogłoszeniem publicznej dyskusji zostały spełnione. Z kolei Jerzy Affeltowicz wygłosił autoreferat rozpoczynając od charakterystyki treści swojej rozprawy.

W pierwszej części pracy składającej się z 2 rozdziałów, autor omówił zagadnienie przemysłu na obszarze województwa olsztyńskiego w byłych Prusach Wschodnich do 1945 r. Przedstawił on proces industrializacji Niemiec i jego wpływ na połączenie gospodarcze b. Prus Wschodnich. Z kolei scharakteryzował ważniejsze gałęzie przemysłu na obszarze woj. olsztyńskiego w okresie drugiej wojny światowej. W zakończeniu pierwszej części ocenił uprzemysłowienie obszaru województwa w okresie gospodarki niemieckiej.

Druga część pracy składająca się z 7 rozdziałów poświęcona została analizie rozwoju przemysłu woj. olsztyńskiego w latach 1945—1960. W poszczególnych rozdziałach omówiono kolejno zagadnienie rozwoju przemysłu woj. olsztyńskiego na tle socjalistycznej industrializacji Polski. Analiza rozwoju poszczególnych gałęzi produkcji została poprzedzona omówieniem warunków rozwoju przemysłu w województwie z uwzględnieniem warunków naturalnych i gospodarczych oraz stosunków ludnościowych. Z kolei omówiono rozwój przemysłu województwa w latach 1945—1960 w ujęciu globalnym oraz scharakteryzowano jego strukturę gałęziową. Następne rozdziały poświęcono szczegółowej analizie podstawowych i ważniejszych gałęzi przemysłu z uwzględnieniem ich zaplecza surowcowego i potencjału przemysłowego. Kolejno przeanalizowano rozwój przemysłu drzewnego, spożywczego (z podziałem na jego grupy wytwórczości), budowy maszyn i metalowego, włókienniczego, materiałów budowlanych oraz wybranych pozostałych gałęzi przemysłu. W zakończeniu części analitycznej oceniono rozwój przemysłu woj. olsztyńskiego do 1960 r.

W trzeciej części pracy autor omówił główne kierunki rozwoju przemysłu województwa w latach 1961—1980. W ostatnim rozdziale scharakteryzował najważniejsze czynniki, określające kierunki rozwojowe przemysłu w województwie z uwzględnieniem jego warunków gospodarczych, zaplecza surowcowego i zatrudnienia siły roboczej.

Po scharakteryzowaniu treści pracy mgr Jerzy Affeltowicz przedstawił niżej ujęte główne tezy rozprawy.

²⁴ Szczególnie ważna jest tu relacja Otylii Groth, naczelniczki Hufca Wschodniopruskiego. Relacja Marii Żuk zawiera wiadomości o drużynie harcerskiej w Nowej Kaletce.

Zmniejszenie dysproporcji w rozwoju gospodarczym kraju stanowi jedno z jego ważniejszych zadań w dobie socjalizmu. Różnice w poziomie zagospodarowania poszczególnych regionów wpływają bowiem na nierównomierne kształtowanie się warunków bytowych społeczeństwa. Znajduje to swój wyraz m.in. w wielkości dochodu narodowego przypadającego na 1 mieszkańca. Istnienie wyraźnych dysproporcji pod tym względem oraz nie wykorzystanie możliwości ekonomicznej aktywizacji obszarów jest w zasadzie sprzeczne z założeniami gospodarki socjalistycznej, kierowanej planowo, przy uwzględnieniu potrzeb ogólnospołecznych. Proces stopniowej likwidacji przejawów niedorozwoju gospodarczego stanowi zatem realizację praw ekonomicznych socjalizmu, jako przeciwstawienie się kapitalistycznym zasadom rozwoju sił wytwórczych. Wykorzystanie istniejących warunków dla rozwoju przemysłu i aktywizacji gospodarczej jest celem polityki socjalistycznych przemian w strukturze ekonomiczno-społecznej kraju. Powinna ona zmierzać nie tylko do wykonania podstawowych zadań socjalistycznej industrializacji, lecz również do racjonalnego rozwoju i rozmieszczenia przemysłu na jego obszarze.

W zakresie tego problemu istotne jest podjęcie i próba analizy zagadnienia: w jakiej mierze wykorzystanie aktualnych, potencjalnych możliwości uprzemysłowienia poszczególnych obszarów Polski zgodne jest z celem i zasadami socjalistycznego systemu gospodarowania. Istotne jest również pytanie: w jakim stopniu dokonane zostało zmniejszenie dysproporcji w przestrzennej strukturze przemysłu i zagospodarowania poszczególnych obszarów po gospodarce kapitalistycznej. Próba analizy i oceny tego problemu w odniesieniu do obszaru woj. olsztyńskiego jest celem omawianej rozprawy.

Aktualna ocena ważniejszych ekonomicznych wskaźników produkcji dla woj. olsztyńskiego pozwala stwierdzić, że należy ono do obszarów o najniższym poziomie uprzemysłowienia. Przemysł na obszarze województwa rozwijał się zasadniczo w odmiennych warunkach geopolitycznych i społeczno-ekonomicznych. W związku z tym analizę zagadnienia ujęto z uwzględnieniem poszczególnych okresów gospodarczych.

Problem uprzemysłowienia obszaru woj. olsztyńskiego do roku 1939 należy rozpatrywać na tle głównych tendencji w rozwoju gospodarczym Niemiec w okresie od ich zjednoczenia do wybuchu drugiej wojny światowej. Przystąpienie do rozwoju kapitalizmu oraz stosunkowo późno rozpoczęty proces industrializacji Niemiec stanowiły przyczynę zmian w ich strukturze społeczno-gospodarczej. Szczególnym tego wyrazem były m.in. dysproporcje w rozwoju gospodarczym obszarów zajmowanych przez Rzeszę. Intensywne uprzemysławianie jej zachodnich i środkowych prowincji odbywało się równocześnie przy zdecydowanie rolniczym rozwoju ziem na wschodzie. Dotyczyło to m.in. b. Prus Wschodnich, w rezultacie czego gospodarka tych obszarów odznaczała się dość intensywną produkcją rolno-hodowlaną, niskim poziomem uprzemysłowienia, przewagą drobnych zakładów produkcyjnych lub warsztatów rzemieślniczych o znaczeniu usługowym.

Po I wojnie światowej intensyfikacja produkcji rolnej była główną tendencją Niemiec w polityce zagospodarowania ziem zajmowanych na wschodzie. Jednostronny kierunek ich rozwoju przy wyraźnie słabym uprzemysłowieniu nie stanowił jednak podstawy gospodarczego rozwoju tych obszarów. Świadczył o tym najdobitniej kryzys gospodarczy Prus Wschodnich. Obszar ten poprzez sztuczne odizolowanie od jego naturalnego zaplecza oraz źródeł surowców energetycznych, rynków zbytu, jak i brak kapitałów pozbawiony był podstawowych warunków uprzemysłowienia. Niski poziom uprzemysłowienia obszaru województwa w okresie gospodarki niemieckiej, zmniejszenie liczby zakładów wytwórczych w czasie wojny i znaczne ich zniszczenia spowo-

dowały, że po wyzwoleniu przejęty przemysł nie stanowił poważniejszego potencjału produkcyjnego.

Miniony etap socjalistycznej industrializacji Polski charakteryzował się decydującym udziałem tradycyjnych ośrodków przemysłowych w podziale globalnych funduszy inwestycyjnych. Na ich alokację w znacznej mierze wpłynęła istniejąca struktura przestrzenna sił wytwórczych kraju. Skierowanie wysiłków państwa na rozwój dawnych ośrodków przemysłowych warunkowało przyspieszenie tempa industrializacji oraz wzrostu całej gospodarki narodowej. Należałoby zatem wnioskować, że realizacja polityki zmniejszenia dysproporcji w uprzemysłowieniu kraju, przy równoczesnym wykonywaniu poważnych zadań industrializacyjnych przyczyniłaby się do hamowania tempa wzrostu gospodarczego.

Woj. olsztyńskie, jako obszar najstąbiej uprzemysłowiony, uczestniczyło tylko nieznacznie w podziale globalnych środków na inwestycje. Przeznaczono je głównie na odbudowę i rozwój rolnictwa.

Poza przyczynami makroekonomicznymi na tempo, zakres odbudowy i rozwoju przemysłu w województwie olsztyńskim miała wpływ jego niekorzystna sytuacja gospodarcza. Z analizy warunków rozwoju jego przemysłu wynika, że na obecny stan uprzemysłowienia województwa wpłynęły:

- znaczny ubytek i zniszczenie dawnego potencjału produkcyjnego w okresie wyjściowym;
- niski poziom zaludnienia województwa i niedobór rąk do pracy w rolnictwie;
- poważne zmniejszenie się zaplecza surowców rolno-hodowlanych, stanowiących podstawę rozwoju miejscowego przemysłu przetwórczego w wyniku zaniedbania użytków rolnych i silnego obniżenia się stanu pogłowia bydła;
- przyjęcie kierunku polityki gospodarczej, zmierzającej głównie do odbudowy rolnictwa, a w odniesieniu do przemysłu ograniczenie jego rozwoju do odbudowy zniszczonych zakładów produkcyjnych i stopniowego rozwoju przemysłu, opartego na miejscowym zapleczu surowcowym (przemysł drzewny i spożywczy).

Wymienione czynniki nie uzasadniały możliwości odbudowy i uruchomienia wszystkich ocਾਲych zakładów produkcyjnych. Zadanie to mogło być realizowane w miarę wzrostu potrzeb gospodarczych województwa.

Analiza i ocena rozwoju przemysłu woj. olsztyńskiego w latach 1945—1960 na przykładzie jego podstawowych i ważniejszych gałęzi produkcji umożliwiły wyciągnięcie zasadniczych wniosków odnoszących się do ujemnych czynników w stanie jego uprzemysłowienia.

1) Aktualny stan przemysłu województwa charakteryzuje się niedostatecznym potencjałem produkcyjnym w jego podstawowych gałęziach wytwórczości opartych na miejscowym zapleczu surowcowym. Dotyczy to zakładów przetwórczych przemysłu drzewnego w zakresie chemicznego przerobu drewna, przemysłu mleczarskiego, mięsnego oraz innych grup przetwórstwa, w których występuje znaczny brak mocy przerobowej, albo poziom jej jest niedostateczny w stosunku do istniejących miejscowych zasobów surowcowych. Sytuacja ta powoduje konieczność wywozu nadwyżek surowcowych z województwa w stanie nie przerobionym do odległych ośrodków produkcyjnych. Przyczynia się to do strat gospodarczych, wynikających ze zmniejszania się wartości użytkowej niektórych surowców, wzrastania kosztów transportu i nie wykorzystanych możliwości aktywizacji nadwyżek siły roboczej.

Wobec tej niekorzystnej sytuacji wydaje się, że środki na inwestycje produkcyjne w województwie powinny być przeznaczone przede wszystkim na

zwiększenie mocy przerobowej w przemyśle opartym na miejscowym zapleczu surowcowym, a w drugiej kolejności na przemysłu o tzw. swobodnej lokalizacji. W rezultacie zapewni to efekt aktywizacyjny, a jednocześnie przyczyni się do racjonalniejszej gospodarki województwa.

2) W przemyśle województwa nastąpił proces silnego rozdrobnienia produkcji. Dotyczy to w szczególności przemysłu spożywczego. Jeśli zjawisko to nie miało większego znaczenia w okresie stosunkowo rzadszego zaludnienia oraz przy zmniejszonym zapleczu surowców, to w ostatnich latach jest ono czynnikiem hamującym rozwój produkcji. W celu maksymalnego zwiększenia efektywności nakładów społecznych szybki rozwój rolnictwa, a zwłaszcza hodowli uzasadnia, zdaniem autora, potrzebę uruchomienia większych zakładów przemysłowych.

3) Zmiany w strukturze gałęziowej przemysłu województwa świadczą o niedostatecznym rozwoju grup wytwórczości, charakteryzujących się swobodnymi warunkami lokalizacji zakładów produkcyjnych.

Dla obszaru o ograniczonych zasobach surowcowych rozwój tych kierunków produkcji ma szczególne znaczenie gospodarcze dla jego ogólnej aktywizacji i zatrudnienia, zwłaszcza kobiet. Odnosi się to do przemysłu włókienniczego, odzieżowego, skórzanego itp., których rozwój w województwie nie wykazuje większej dynamiki.

4) Rozmieszczenie zakładów produkcyjnych w województwie charakteryzuje się znaczną nierównomiernością. Wpływa to m.in. na zróżnicowanie poziomu gospodarczej aktywizacji jego poszczególnych obszarów. Rozwój przemysłu województwa w minionym okresie odznaczał się, z nielicznymi wyjątkami, tendencją do odtworzenia dawnego potencjału produkcyjnego w jego byłym układzie lokalizacyjnym. W rezultacie powiaty przed 1945 r. bardziej uprzemysłowione, charakteryzowały się szybszym rozwojem przemysłu. Powiaty najmniej uprzemysłowione posiadają znaczne nadwyżki siły roboczej, które w wyniku braku warunków zatrudnienia zwiększają ruch migracyjny ludności do ośrodków miejskich. Tendencja ta zwiększa deficyt rąk do pracy w rolnictwie województwa i przyczynia się do nierównomiernego rozmieszczenia ludności na jego obszarze.

Dla poprawy sytuacji konieczna jest lokalizacja zakładów produkcyjnych na obszarach najmniej uprzemysłowionych i ograniczenie rozwoju przemysłu w tradycyjnych ośrodkach produkcji.

5) Niedostatecznie wykorzystana jest bliska odległość województwa od ośrodków przemysłowych, związanych z gospodarką morską na wybrzeżu gdańskim. Jego położenie w pobliżu największych ośrodków przemysłu stoczniewego i innych gałęzi produkcji, zaspokajających potrzeby materiałowe transportu i rybołówstwa morskiego oraz przetwórstwa artykułów importowanych, stanowi istotny czynnik zwiększenia i przyspieszenia jego aktywizacji poprzez intensywniejszy rozwój kooperacji przemysłowej obydwu województw. Sprzyjają temu korzystne połączenia komunikacyjne i transportowe oraz istniejące nadwyżki siły roboczej w licznych miastach woj. olsztyńskiego. Aktywizacja ich jest możliwa przez uruchomienie odpowiednich zakładów kooperujących z przemysłem województwa gdańskiego.

Wymienione wnioski wskazują na potrzebę zwiększenia i przyspieszenia gospodarczej aktywizacji województwa m.in. poprzez racjonalniejsze wykorzystanie potencjalnych warunków rozwoju przemysłu. Należy zatem wziąć je pod uwagę przy określaniu jego kierunków rozwojowych w przyszłym okresie.

Po przedstawieniu powyższych tez odczytano recenzje. Prof. dr Z. Morecka zwróciła szczególną uwagę na problematykę teoretyczną, dotyczącą procesu industrializacji w warunkach kapitalizmu i gospodarki socjalistycznej

w skali ogólnokrajowej, jak i mikroregionu przemysłowego, której w pracy nie uwzględniono lub ujęto w zbyt wąskim zakresie w stosunku do jej części analitycznej. Wyraziła jednak duże uznanie dla autora za bogactwo źródeł i materiałów statystycznych, jakimi się posłużył w pracy, jak również za prawidłową metodę analizy naukowej.

Prof. dr S. Żurawicki w swojej recenzji scharakteryzował i ocenił pracę, kładąc większy nacisk na metodykę i konstrukcję pracy, podkreślając jej staranną i wszechstronną dokumentację oraz prawidłowy układ treści.

Obydwaj recenzenci wysuwali celowość wydania pracy drukiem.

W dyskusji nad rozprawą wzięli udział m.in.: doc. dr Mirosław Krzysztof i a k, który prosił o scharakteryzowanie metody zastosowanej przy określaniu poziomu koncentracji przemysłu w województwie; doc. dr Tadeusz Pierchalski, który poruszył sprawę zaawansowania prac nad rozpoznaniem geologicznym obszaru województwa oraz problem wykorzystania jego terenu dla lokalizacji wodochłonnych zakładów przemysłowych w związku z deficytem wody w kraju; doc. dr Stanisław Waschko, który zabrał głos na temat rozwoju przemysłu na obszarze województwa w latach międzywojennych; dr Czesław Leśniak poruszył problem przyspieszenia aktywizacji gospodarczej województwa oraz jej wpływu na zwiększenie dochodu narodowego.

W zakończeniu doktorant ustosunkował się do uwag dyskutantów oraz obydwu recenzentów stwierdzając, że ograniczenie rozważań teoretycznych w pracy uwarunkowane było koniecznością zmniejszenia objętości pracy. Natomiast wyciągnięcie głównych tez zgodnie z celem pracy możliwe było poprzez szersze ujęcie części analitycznej.

Po złożeniu obowiązujących egzaminów, w wyniku tajnego głosowania Rada Wydziału Morskiego WSE jednomyślnie przyjęła pracę doktorską i jednogłośnie nadała mgrowi Jerzemu Affeltowiczowi tytuł doktora nauk ekonomicznych.